💔 वित्तीय बाजार

- ११.१ वित्तीय बाजार अर्थ
- ११.२ वित्तीय बाजाराची कार्ये
- ११.३ वित्तीय बाजाराचे प्रकार
 - ११.३.१ नाणे बाजार
 - अर्थ
 - वैशिष्ट्ये
 - महत्त्वाचे भागीदार
 - साधने

११.३.२ भांडवल बाजार

- अर्थ
- वैशिष्ट्ये
- साधने
- प्रकार

११.४ फरक

- १. नाणे बाजार आणि भांडवल बाजार
- २. प्राथमिक बाजार आणि दुय्यम बाजार

प्रस्तावना

व्यक्ती, संस्था, सरकार इत्यादींकडे अतिरिक्त निधी असल्यास आणि त्यांना तो गुंतवण्याची इच्छा असते त्यांनाच आपण गुंतवणूकदार असे म्हणतो. त्याचप्रमाणे या निधीची आवश्यकता असणारे व्यावसायिक संस्था व सरकार असे कर्जदार असतात. गुंतवणूकदार अशा कर्जदारांना वित्तीय बाजारामार्फत निधीचा पुरवठा करतात.

११.१ वित्तीय बाजार - अर्थ

वित्तीय बाजार हा असा बाजार आहे की जेथे वित्तीय मालमत्तेची म्हणजेच वित्तीय साधनांची देवाणघेवाण किंवा खरेदी-विक्री केली जाते. वित्तीय बाजार बचतीला गुंतवणुकीत रूपांतिरत करून बचतीची गतिशीलता वाढवतो. अशा प्रकारे गुंतवणूकदार व कर्जदार यांच्यातील मध्यस्थ म्हणून वित्तीय बाजार कार्य करते.

वित्तीय साधने म्हणजे दोन पक्षांमधील कायदेशीर करार असणारे मूल्यात्मक दस्तावेज असतात. ही साधने एका पक्षासाठी वित्तीय मालमत्ता तर दुसऱ्या पक्षासाठी वित्तीय जबाबदारी/देयता निर्माण करतात. उदा. भाग, बंधपत्रे, डेरिव्हेटीव्हज् (अनुकर्षित), व्यापारी पतपत्र इ. वित्तीय साधने आहेत.

डेरिव्हेटीव्हज : डेरिव्हेटीव्हज हे एक असे वित्तीय साधन आहे की ते त्यात दर्शविलेल्या मालमत्तेचे म्हणजेच भाग, भागसाठा, चलन इत्यादींचे मूल्य दर्शवते.

वित्तीय बाजार गुंतवणूकदारांकडून निधी गोळा करून तो निधी विविध व्यवसाय संघटनांपर्यंत प्रवाहित करतात. दीर्घकालीन वित्त पुरवठ्यासाठी भांडवल बाजार तर अल्पकालीन वित्त पुरवठ्यासाठी नाणे बाजार कार्य करते.

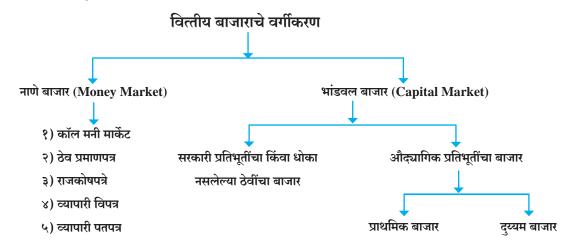
११.२ वित्तीय बाजाराची कार्ये

१) संसाधनांचे हस्तांतरण : वित्तीय बाजारामुळे सावकारांकडून अंतिम वापरकर्त्यांपर्यंत आर्थिक संसाधनांचे हस्तांतरण सुलभतेने होते.

- ?) उत्पादनक्षम वापर : वित्तीय बाजारामुळे गुंतवणूकदारांकडील अतिरिक्त अनुत्पादक निधी उत्पादन कार्याकडे वळवण्यास मदत होते.
- 3) उत्पन्नात वाढ: वित्तीय बाजारात गुंतवणूक केलेल्या गुंतवणूकदारांना त्यांनी केलेल्या गुंतवणुकीवर व्याज किंवा लाभांश दिला जातो. ज्यामुळे गुंतवणूकदारांच्या वैयक्तिक तसेच राष्ट्रीय उत्पन्नात वाढ होते.
- **४) भांडवल उभारणी :** वित्तीय बाजारामुळे गुंतवणूकदारांकडील अतिरिक्त निधी वाणिज्य व औद्योगिक संघटनांकडे वळविला जातो. त्यामुळे भांडवल निर्मितीस चालना मिळते.
- **५) किंमत निर्धारण :** वित्तीय बाजारातील वित्तीय साधनांच्या किमती या मागणी आणि पुरवठ्याच्या नियमानुसार निर्धारित होत असतात. निधीचा पुरवठा करणारे गुंतवणूकदार आणि निधीचा वापर करणारे उद्योजक यांच्यातील समन्वय आणि बाजारातील इतर घटक किंमत निर्धारणास मदत करतात.
- **६) विक्री यंत्रणा :** आर्थिक बाजारपेठ गुंतवणूकदारासाठी आर्थिक मालमत्ता विक्रीसाठी एक यंत्रणा प्रदान करते. अशा मालमत्तेला एक बाजारपेठ व तरलता उपलब्ध करून देते.
- **७) निधीस गतिशीलता :** गुंतवणूकदारानी बचत केलेली रक्कम उद्योग व्यवसायामध्ये गुंतवणूक करणे आवश्यक असते. वित्तीय बाजारामुळे गुंतवणूकदारांना त्यांच्या निवडीनुसार आणि जोखीम मूल्यांकनानुसार बचतीची गुंतवणूक करता येते यामुळे निधीचा योग्य उपयोग होऊन अर्थव्यवस्था तेजीत येते.
- **८) तरलता :** वित्तीय बाजारामध्ये प्रतिभूतींच्या तरलतेची व्यवस्था असते. म्हणजेच गुंतवणूकदार वित्तीय साधनांची कमी वेळेत विक्री करून त्याचे रूपांतर पैशामध्ये करू शकतो. दीर्घकालीन मुदतीसाठी गुंतवणूक न करू इच्छिणाऱ्या गुंतवणूकदारांसाठी हा महत्त्वाचा घटक आहे.
- ९) सुलभ प्रवेश: गुंतवणूकदार आणि उद्योग दोघांनाही एकमेकांची गरज असते. वित्तीय बाजारपेठ एक व्यासपीठ प्रदान करते. जिथे खरेदीदार किंवा विक्रेता दोघेही एकमेकांना सहज शोधू शकतात.
- **१०) औद्योगिक विकास :** बचतीचे भांडवलात रूपांतर करण्यासाठी वित्तीय बाजारपेठ मदत करते. गुंतवणूकदारांच्या निधीचा उपयोग व्यावसायिक विकासासाठी उत्पादनक्षम पद्धतीने केला जातो ज्यायोगे आर्थिक विकास होऊ शकतो.

११.३ वित्तीय बाजाराचे प्रकार

वित्तीय बाजाराचे मुख्यत: नाणे बाजार आणि भांडवल बाजार यामध्ये वर्गीकरण केले जाते.

११.३.१ नाणे बाजार:

• अर्थ: नाणे बाजार हा अल्प मुदतीसाठी निधी देणे आणि कर्ज घेण्यासाठीची बाजारपेठ आहे. येथे व्यापार केलेल्या आर्थिक साधनांचा कालावधी एक दिवसापासून जास्तीत जास्त एक वर्षाचा असतो. तसेच या साधनांचे रूपांतर कालावधी आणि मूल्याचे नुकसान न करता सहज रोख स्वरूपाने केले जाऊ शकते. कंपनी, बँका, वित्तीय संस्था, सरकारी संस्था